

Descartes [ETF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Descartes \[ETF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Descartes \[ETF UK\]](#)

◆ seminář, česky, vznik: 5. 1. 1990

◆ seminar, Czech, origin: 5. 1. 1990

Descartes – úvod 1 [1990]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

5. 1. 1990

Jiný hlas: Pátého první devadesát, Komenského fakulta.

Já si myslím, že bude dobré, když si řekneme něco o zásadách seminárního čtení filosofických textů. Je to jakási předběžná úvaha, která vám má ozřejmit, že číst vůbec text není zdaleka tak jednoduchá záležitost, jak se to na první pohled jeví, poněvadž všichni jsme se nějak naučili číst a naučili číst i knihy, a dokonce filosofické nebo teologické knihy. A všechno to, co říkám o filosofii, platí zhruba o teologii. Když budou rozdíly, tak na to upozorním. Čili to, co tady říkám o čtení filosofického textu, totéž platí o textu teologickém. Nebudu zvlášť z toho vyjímat text biblický, tam to samozřejmě platí taky, jenomže jsou určité zvláštní okolnosti a problémy s tím spojené, ale to s vámi probírají vaši učitelé teologie.

Tedy především zásadně musíme rozlišovat mezi tím, co v textu stojí, co tam je výslovně řečeno, co je tam napsáno, a mezi tím, o co autorovi šlo, nebo přesně řečeno ještě dříve, a mezi tím, co o autorovi a o textu víme odjinud. A nebo co vůbec víme odjinud, ne jenom o autorovi. To není tak jednoduché. A je potřeba vědět, co děláme, když ten text čteme a když vůbec myslíme. Poněvadž když čteme text, tak zároveň při tom myslíme; nemůžeme číst a nemyslet. Čili co děláme, když myslíme na ten text? A to je mimochodem už první předpoklad, nebo je první složka filosofování: totiž že chceme vědět, co děláme, když myslíme.

Ale tedy nejdřív jsme řekli: je třeba rozlišovat mezi tím, co v textu stojí, a co víme odjinud. Zajisté je velmi užitečné se předem o autorovi a různých interpretacích daného textu – to jest nejenom o autorovi vůbec, třeba jeho osobní historii, biografii a podobně, to si budeme říkat, kdy žil Descartes nebo tak, to si najdete sami buď jednak v úvodu, nebo v nějaké knížce o dějinách filosofie – ale i o tom textu samém se poučit. V jaké době to bylo, na co navazoval, jak se distancoval od scholastické tradice a jak používal některých scholastických metod, aby tu scholastiku překonal, a tak dále. Takovéhle věci. Dále jak to vypadalo potom, jak navazovali různí myslitelé na ten karteziánismus, jak se karteziánismus vyvíjel, jak navazoval třeba Spinoza, jak Leibniz a tak dále. Jakým způsobem třeba je Descartes důležitý pro kontinentální filosofii, jak bez Descarta není možná ta klasická německá filosofie, která měla takový obrovský vliv na nás a vůbec na celé evropské myšlení, s výjimkou anglosaských zemí. A tak dále. Tohleto všechno víme odněkud a není to na závalu.

Ale je vždycky nebezpečí, že budeme v textu číst to, co jsme se někde jinde dozvěděli nebo co jsme jinde nastudovali. To je vážné nebezpečí. My se musíme naučit číst text, abychom našli, co tam je, a nehledali, nebo dokonce nenacházeli tam to, co tam není, protože to říkají nějakí interpreti. Ta situace je trochu analogická jako s malířstvím. Obyčejný člověk, neškolený, když se ho zeptáte, jakou barvu má sníh, tak řekne bílou. Malíř na to nikdy neodpoví takhle, ale chce ten sníh vidět a pak vám řekne, jestli má narůžovělou nebo do modra. My víme, že sníh je bílý, a tudíž ho vidíme jako bílý, ale on nikdy bílý není. Někdy odráží modrou oblohu a je do modra, někdy, když jsou červánky, tak je do červena, většinou my víme, že je špinavý, a tak dál. A my to nevidíme, protože víme, že sníh je bílý. A podobně to je ve filosofii. Nesmíme číst text tak, že tam jenom hledáme a nacházíme to, co jsme věděli už předem odněkud.

Čili rozlišovat dobře, co je skutečně v textu řečeno, co tam stojí, a potom to, co tam není. Co je nějak důležité pro porozumění textu, ale co tam není. To, co v textu není, je však pro porozumění autorovi

velmi důležité. Vlastní filosofická práce spočívá především v tom přecházet v textu to, co tam není. To jest, co tam není výslovně řečeno.

Já bych tady uvedl jednoho takového neobyčejně chytrého německého skeptika, profesora filosofie Odo Marquarda, kterého je radost číst, ale je to filosofie hrozná vcelku, ale je to neobyčejně chytrý člověk a má nádherné aforismy. A tak on právě řekl jednou, že hermeneutika spočívá v tom vydolovat z textu to, co tam není. To je absurdní na první pohled. Ale je to přesně to, co děláme s textem a co musíme dělat s textem. A já vám ukážu, proč je to zdání, že to je absurdní, proč to má pravdu, a dokonce proč je to pravdivé v mnohem větším rozsahu, než sám Marquard měl na mysli.

Tak tedy se zeptejme, proč je to tak důležité, a dokonce metodicky nezbytné, vydolovat z textu to, co tam není. Abychom mohli posoudit tuto důležitost, to jest důležitost toho, co v textu není, pro porozumění textu, musíme si upřesnit, co všechno v textu není. Co není v textu řečeno. Samozřejmě to je obrovský pytel, do kterého, takhle když to řekneme, patří kdeco. Například když čteme toho Descarta, no tak tam není třeba celá Aristotelova metafyzika. A není tam taky jakýkoliv jiný spis filosofů. Není tam taky nic řečeno o tom, který je dneska den a tak dál. A to je to, co vůbec není důležité pro ten text. Ale je tam v tom pytli toho, co tam v textu není výslovně řečeno, něco, co musíme vyhledat a co je důležité. Na rozdíl od toho ostatního nedůležitého. V jiných souvislostech si ukážeme, jak to, co není, je někdy velmi důležitá skutečnost.

Budeme muset rozlišovat mezi skutečnostmi, které jsou, a skutečnostmi, které nejsou. Skutečnosti, které nejsou, nepřestávají být skutečnostmi. Jde o to, že ne každá skutečnost může být chápána jako jsoucí, jako jsoucno. Tohle je zatížení západovyropské metafyziky od nejstarších časů až po Descarta a po naše dny. Metafyzika spočívá zejména v tom, že všechno, dokonce i to, co je supernaturale, to je nadpřírodou, je chápáno jako předmět nebo jako jsoucno. Pro vás bude zajímavé také to, že jako jsoucno byl chápán Bůh. A Bůh nepochybně není jsoucno. Pokud vůbec s tím termínem nějak budeme pracovat ve filosofii, a doporučuji nepracovat.

Ale k tomu se všemu dostaneme. Musíme si uvědomit, co všechno v textu není výslovně řečeno. Licos z toho, co není výslovně řečeno, je bezvýznamné a nemá k pochopení textu vůbec žádný vztah. Ale jsou tam některé věci, které jsou pro text eminentně důležité. A tedy my to musíme nějak vyhledat.

Začneme s tím, nač se nejvíc zapomíná. A tím se vracíme k tomu začátku. To, na co se nejvíc zapomíná, a tak je to ve filosofii obvyklé, je většinou to, co když se řekne, tak je stejně každému najednou zřejmé. Není to tedy jako ve vědě, že se dochází k novým a novým poznatkům, které se přistavují k těm dosavadním, a teď se dělá komplikovaná teorie, jak to dát všechno dohromady. Ve filosofii většinou, není to vždycky, ale většinou stačí poukázat na nějaký fenomén, kterého jsme si nevšimli. A pak se ukáže, že vlastně o něm dobře víme. Jenomže my víme, že to nemá smysl, že to není nic významného, necháváme to někde stranou. A když se na to ukáže, tak najednou jsme překvapení. Tato překvapení, to je to, co dělá filosofie. Ne že by ukazovala věci, které nikdo netuší. Nýbrž naopak ty nejdůležitější kroky kupředu ve filosofii jsou, že vám ukáže na to, co už dávno víte, ale co jste nějak vytěsňovali ze svého povědomí.

A tak tímhle teď začneme. Co je každému naprosto zřejmé, co v textu není a co je pro porozumění textu strašně důležité? Kdyby náhodou někoho napadla myšlenka, tak uvítám, aby to řekl, poněvadž v semináři se má spolupracovat. Já to právě říkám, tyhle absurdity, tak aby to vybudilo trošičku pohybu ve vašich schránkách mozkových. Co je to, co je tak důležité pro porozumění textu a co v tom textu není? No to jsme my. My nejsme v tom textu. Ale přesto bez nás to porozumění není možné.

To znamená, v textu není především přítomen vykladač s celým svým přístupem. A ten, kdo si myslí, že je u textu a zapomněl na sebe, je vedle. Každý, kdo čte text a kdo vykládá text, tak stále musí reflektovat ve svém vědomí, sebe kontrolovat, co vlastně dělá on, co v textu není a co on s sebou přináší, když ten text čte a vykládá. Tohle je základní metodická chyba všech, kdo chtějí trvat na tom, že biblický text je hotový, daný a že to musíme brát, jak je to řečeno. Biblický text, to je x potištěných papírů. A ten text nemluví. To jsou písmenka, to jsou značky, tiskárna tam narazí značky na papír. A to je vše, co máte před sebou. To je jediná objektivní věc. A když chcete rozumět, co ty značky znamenají, tak musíte přijít k tomu s tím, co umíte. Například umíte číst. To není v tom textu. To, že umíte číst, a jak umíte číst, jak umíte rozumět, jak jste školeni, jak jste dostatečně vzděláni, abyste správně rozuměli náročnému textu.

Jsou u toho takové detaily, jako třeba když malé děti dostávají první knížky do ruky, které jsou kvalitní. Tak když dostanou potom nějaké takové ty rodokapsy, nebo to bylo v našich dobách, že jo, šarkovky a podobné věci, tak to prostě nikoho nebaví číst, to je tak primitivní čtení. A naopak lidi, kteří se vychovávají na čtení šarkovek, nemají potom pro lepší literaturu dost smyslu. Je to nudí. Oni čtou Dostojevského a přeskakují stránky, protože tam je spousta věcí... Nebo verneovky čtou děti nerady. Proč? Protože je tam spousta líčení o přírodě a oni chtějí ten děj.

Tedy tohle všechno je v nás. Tak jsme nějak vychováni, připovzděláni. My jsme se naučili rozumět určitým způsobem a s tímhle tím se vším – a to je naše záležitost – s tím přicházíme k textu. Je absurdní na tohle zapomínat a rovnou tvrdit, co je v textu. Vždycky si musíme uvědomit, že to tvrdíme my, a jestli pak to, co tvrdíme, není spíš v nás než v tom textu. Tedy naše umění číst a rozumět není obsaženo v textu.

Text vlastně jako text neexistuje bez čtenáře. Ve skutečnosti kniha vytištěná není text. Kniha vytištěná je určitým takovým zvláštním způsobem, ornamentálně nebo jak, znehodnocený papír. Najít, že to je kniha... My jdeme k té knize, protože víme, že to je kniha. Ale kdybychom to nevěděli, tak si s tím budeme topit. To dělá řada lidí. Nebo nakládat vidlema, i když vědí, že to je kniha. To dělali třeba se strahovskou knihovnou po osmačtyřicátým. Tam, co je ten Svatý Roch, nyní ta výstavní kaplička, tak tam do tří metrů byly knihy vyházeny a nakládaly se do nákladních aut vidlema. To je taky způsob, jak se s tímhle tím dá zacházet. To skutečně není nic jiného než prostě špalíček papíru. Ale my víme, že to je kniha. Naučili jsme se vážit si knih. A nebo nevážit. Naučili jsme se číst. Naučili jsme se rozumět určitým způsobem. A teď, jak jsme se naučili rozumět? Naučili jsme se rozumět třeba románům, ale už nám dá práci se zhloubat do nějakého traktátu. I to se musíme naučit. To všechno je v nás.

My musíme sebe měnit, abychom tomu textu správně porozuměli. Ale jak máme sebe měnit, když nevíme, co vlastně jsme a jak jsme k tomu přišli, že děláme věci tak, jak je děláme? My se musíme kontrolovat. Dítě, když se to učí, se nemůže kontrolovat. Ale když někdo chce dělat filosofii nebo teologii, tak se už kontrolovat musí. Už není dítě.

Takže to je ta první věc, která evidentně není v textu. To jsme my se vši tou schopností, s tou vzdělaností nebo nevzdělaností, se kterou přistupujeme k tomu, co, jak očekávám, se ukáže být textem. Poněvadž to nás taky může někdo zmást, že tam prostě jsou naprosté nesmysly. Stačí si vzít Rio Preisnera, já nevím, jestli jste to někdy měli v ruce, tak tam čtete, čtete a máte dojem, že čtete něco. A pak po několika stránkách zjistíte, že vlastně nevíte, o co jde. Česká skutečnost nebo podobné knížky, které vycházely v exilu. Ale on v tom není sám, jen mě teď napadl.

Tak už z tohoto vidíme, ale to je jenom první krok. Vidíme, že rozlišování mezi tím, co v textu stojí – to se tak česky řekne, je to blbost, stojí, nic tam nestojí, ale jak tomu říkat? Němci říkají taky, ten Marquard tam říká: „das zu finden, was drin nicht steht“. Tak Němci říkají taky „steht“.

Vidíme, jak je jazyk problematický. Mimochodem to si taky ještě budeme připomínat mnohokrát, filosofie pracuje zejména s jazykem. A to ne jako s nástrojem. Jazyk je pro filosofii něčím daleko víc než nástroj. Ale není to instance, není to autorita. Je krásné, možná, že už jste to tady někteří slyšeli, ale já tohle rád opakuju, poněvadž je to věc, kterou každý musí mít, jaksi když se probudí v noci, tak první, co ho napadne. Patří to k těm věcem, které musí mít úplně v sobě, takřka fyziologicky zabudováno. Herakleitos má jeden pozoruhodný zlomek, který mluví o vládci delfském, čímž se rozumí Apollón. A tam říká, že vládce delfský ani nic neříká, ani nic neskrývá, ale dává znamení. A to neříká, to je *úk legei*, a nic neskrývá je *úk kryptei*, a dává znamení je *sémainei*.

Já mám dojem, že toto platí přesně o jazyku. Rozumí se jazyk, chápu, to je němčina, čeština, angličtina a tak dále. Navíc ještě musíme rozlišovat, angličtina vlastně není pořádný jazyk, to jsou dva jazyky. A ještě navíc jeden z nich je těžce odvozený. Všechny románské jazyky jsou druhotné jazyky. Heidegger rozlišuje jazyky, které jsou *ursprünglich* a které nejsou *ursprünglich*. Které jsou původní a nejsou původní. A v původních jazycích se dá filosofovat lépe než v nepůvodních. Podle mého soudu je čeština podobně původní jazyk jako třeba řečtina nebo němčina, jak se domnívá Heidegger. Podle mého soudu je původnější než němčina. Je ještě jaksi hlubší, má hlubší kořeny té původnosti. Tady nejde o historii vůbec. Tady jde o povahu jazyka. Kdyby se náhodou ukázalo, že jsou mnohem starší jazyky nepůvodní, tak se nic nestane. A ta původnost spočívá v tom, že v jazyce je uloženo mnoho znamení. Já jsem teď skočil do něčeho jiného, ale koneckonců to patří k hermeneutice taky.

Některá slova vám dávají znamení. Já v poslední době, kudy chodím, tak na to upozorňuju, a zejména na různých mezinárodních konferencích nebo fórech, pokud můžu. To bylo pro mě dosud dost omezeno, ale třeba když bylo to mezinárodní sympozium, které rozebrala policie tady před dvěma lety, nebo loni bylo to sympozium v Polsku, tak vždycky když tam nějaký příspěvek pošlu, tak na to nějakým způsobem upozorňuju. Totiž podle mého soudu je čeština zvláštní jazyk v tom – já neznám moc jazyků, to by bylo potřeba, a proto to říkám na mezinárodních fórech, aby tam někdo vstal a řekl: „A u nás je to taky tak.“ Ale zatím si toho nikdo nevšiml.

Všimněte si jedné věci, že v češtině, a není to v žádném jiném jazyce, jsou etymologicky spjata slova jako pravda, spravedlnost, právo, správnost a ještě řada dalších, to jistě víte. A dokonce máme sloveso praviti, které v minulosti znamenalo jaksi praviti tak, aby to bylo pravé, to, co je praveno. A proto třeba u Husa najdeme „praviti pravdu“. Prav pravdu, výzva. A nebo byl technický termín „praviti právo“, to znamená vynést rozsudek, jak se ve středověku říkalo.

My máme v jazyce zakódováno, že jsou nějaké skutečnosti, které buď na jedné straně poukazují k tomu, co je pravé, anebo naopak jsou takovým jakýmsi vtělením nebo aplikací, uplatněním toho, co je pravé. Když se chápe právo jako v jedné německé knížce, je to spíš novela než román, *Právo na druhého* se to jmenuje, autor Hasencamp, tak tam advokát, který je hlavní osobou, na jednom místě takovým ironizujícím, mírně skeptickým tónem říká, že bohužel spravedlnost je nám odepřena a to, co nám zbývá, je právo. To v češtině nezní. Ono i v němčině je to trochu jaksi... Ale nicméně v češtině to nezní proto, že my cítíme, nebo bychom měli cítit, že to, co je pravé, rozhoduje o tom, co je právo, stejně tak jako o tom, co je spravedlnost.

Co teď uděláme?

Jiný hlas: Jestli přednáška, nebo přestávka? Nebo pokračovat?

Já bych tohle dodělal, nebo můžeme udělat přestávku a... Takže budeme pokračovat. Já jsem sem vnesl takové extempore, utekl jsem dost pryč. Já nevím, k tomu se vrátím ještě mockrát. Já bych to nedodělal, já půjdu tady podle programu.

Ale přece, já jsem zůstal u toho a tam jsem říkal, že tedy v češtině máme dojem – já nevím, jestli to máte vy, ten dojem – že právo nemůže být bezpráví. Právo je to, co je pravé. Zákony mohou být špatné, ale právo nemůže být špatné. V tom jazyce je zakódováno, že my nemůžeme používat slovo právo nebo spravedlnost v negativním nebo nějakém pejorativním smyslu, že to je falešná spravedlnost. Poněvadž spravedlnost sama o sobě je pravá, poněvadž to „prav“ tam v tom je. Nemůže být lživá pravda.

Ano, v němčině například ta věc je, že v jazycích i starých, v latině, v řečtině, a také v těch novějších jazycích někdy některá ta slova souvisí. Třeba v němčině Recht, richtig, Gerechtigkeit patří k sobě. Ale podobně je to v latině, ius a iusticia, taky patří k sobě. Ale už tam nepatří pravda. Ius, iusticia a veritas, verum, to spolu nesouvisí, ale v češtině ano. V němčině taky Wahrheit a Richtigkeit je něco úplně jiného. Také uvidíte, že to zásadně rozlišují Němci a Richtigkeit, to je logická správnost. Jestli jste někdy měli v ruce ten Heideggerův malý spis, co vyšel ve Vahách, tak tam právě ukazuje na ten propastný rozdíl, jak se jeví v němčině, mezi Richtigkeit a Wahrheit. A u nás to není ten propastný rozdíl.

Jiný hlas: A co právo silnějšího v češtině?

No ano, to je, když překládáme cizí fráze nebo slova, když překládáme otrocky do češtiny, tak pak se prohřešujeme proti jazyku. My bychom měli vlastně říci bezpráví silnějšího. Poněvadž jaké právo silnějšího? Přece silnější nemá žádné právo. Poněvadž právo to je to, co je pravé. A copak silnější může mít něco, co je pravé, oproti tomu, kdo je slabší? To je provinění proti českému jazyku, když řekneme právo silnějšího. My nevíme, co říkáme. My nevíme, co to slovo obnáší. A na tohle budeme muset ve filosofii dávat pozor. Samozřejmě v denním styku už je to tak, tam ten jazyk je pokleslý, ale filozofie si nemůže dovolit filozofovat pokleslým jazykem. Ta si musí dávat pozor na to, aby neužívala slov proti srsti. Musí vždycky používat slov po srsti. Ten jazyk nás vede. A my musíme mít vnímavost, citlivost vůči tomuto vedení jazyka.

To neznamená, že to vždycky berem, v tom jazyku může být zakódováno taky leccos špatného, ale v tomto případě to není zakódováno v jazyku, nýbrž je to tam zakódováno mimo jazyk, proti jazyku. Je to určitá fráze, je to určitý slovní obrat, který je přejat odjinud a nehodí se pro ta česká slova, jež tam byla použita. Nebudeme to vymycovat, jistě v běžném hovoru budeme mluvit o právu silnějšího, ale musíme si uvědomit, že to je proti duchu jazyka. To je stejně tak, jako když řekneme pravda lidu nebo rudá pravda nebo...

Jiný hlas: Rudé právo.

Nebo Rudé právo, to je totéž. Já jsem ve své disertaci – to patří k takové věci, na první pohled to někdo může zneužít a říct, že jsem kolaboval nebo prostě že jsem byl příliš měkkej, poněvadž já na závěr své disertace jsem citoval Ladislava Štolla. Pro vás to možná už není taková postava, ale to je něco, jako kdybych třeba dneska citoval Netopilíka nebo Zelenýho nebo ještě něco horšího, někoho, já nevím, koho bych tak přirovnal. Ale ta myšlenka je ze Zápasu o české myšlení, který vyšel před válkou a potom po válce znovu. A tam na jednom místě Štoll říká, že pravda nesnáší žádná adjektiva. Jenom jediné adjektivum. A to je její vlastní. Totiž vítězná.

A mně se tahle myšlenka obrovsky líbí, i když to tam řekl Štoll, možná že to stejně někde ukradl a já jenom nevím odkud. Ale je to vynikající myšlenka. Pravda skutečně nesnáší žádných adjektiv. A proto nemůže být pravda lidu. A proč to tak je? No protože je to v českém jazyce. Pravda je to, co je pravé. A k tomu už není co dodat. Jediná věc, co se k tomu dá dodat, že to pravé vždycky zvítězí. Ale jinak není co k tomu dodat. Tím je to řečeno vše.

A to patří k české tradici, to není jenom v jazyce, to patří k české tradici, ať už to bylo jakkoliv. Nejspíš to v tom jazyce bylo dříve, a proto Češi v době napjaté, jakou byla první reformace, měli zvláštní pochopení pro to. Jestli to neznáte, najděte si to tady v knihovně, F. M. Bartoš po válce v roce 46 publikoval takovou maličkou knížečku O dějinách hesla Pravda vítězí. To si přečtete, to je znamenitá věc a tam se dočtete, že to heslo má pozoruhodnou minulost, že pochází z takzvaného třetího Esdráše, jestli to nevíte. To jest z apokryfní knihy. Nehemiáš a Esdráš byli označováni jako Esdráš jedna, Esdráš dvě a pak jsou ještě dva Esdrášové apokryfní, Esdráš tři a Esdráš čtyři.

Takže ten třetí Esdráš tam má takovou krásnou historku, to si někdy můžeme tady přečíst a třeba vyexegetovat, ale to bych pak potřeboval, aby u toho byli hebraisti. Tam je taková historka, jak nějaký ten papaláš, vysoký vládce, ještě mladík, jak se chtěl bavit, aby se nenudil při svých vladařských povinnostech, tak si shromáždil takovou trojici chytrých mládenců kolem sebe, dávali si hádanky a vůbec se intelektuálně bavili. A jednou tam položil ten vladař otázku, co je na světě nejmocnější. Znáte to? No a každý z těch mládenců odpovídal něco. Vladař vypsál na to cenu, prémii, kdo nejchytřejší odpoví, a měl lid dokonce hlasovat o tom, nemýlím-li se – já už si to tak dobře nepamatuju – kdo měl být, prostě vyhlášení Zlatého slavíka takřka. No a samozřejmě nejchytřejší byl Žid – to patřilo k té literatuře pozdně židovské – židovský mládenec, který tam řekl, že nejsilnější je žena, protože i největší vladaři ženu poslouchají. Ale že vůbec nejsilnější, nejmocnější, že je pravda, která vítězí na věky. A tohleto přes církevní otce, jak řecké, tak latinské, přešlo do středověké teologie a filozofie. Bylo to tu a tam citováno. Bartoš to našel v devadesátých letech čtrnáctého století u nějakých mnichů v jejich kázáních, v nějakých postilách. Takže když se podíváme na to, jak cituje Hus tyhle citáty, tak je zřejmé, že už počítal s tím, že to je v jakémsi všeobecném povědomí. Že už mohl rovnou přistoupit k tomu, že to vykládal, že to určitým způsobem používal. Už to zřejmě v povědomí bylo, ale Hus se velice zasloužil o to, že se toto stalo jednou z nejvýznamnějších myšlenek reformace. Potom to najdeme u Jakoubka ze Stříbra a u celé další řady lidí.

F. M. Bartoš tam krásně ukazuje, což je pro Čechy zvlášť příznačné, jak z těch srdcí to přechází na zdi, na plakáty a na hradby. Rokycana si to nechal vytesat na Týnský chrám, Hradečáci si to dali vytesat na hradby a nějaký jihočeský zeman si to napsal poprvé na svou korouhev, na svůj praporek, s kterým chodil do boje. No a dodnes to zůstalo, přes všechny ty neuvěřitelnosti v minulých desetiletích, na prezidentské vlajce. Je pravda vítězí. A přitom to je myšlenka, která nedává smysl v kontextu řeckém. Toho si nikdo nevšiml. Pokud se pravda chápe jako aletheia, ať už vykládaná Heideggerem zase filologicky nebo etymologicky, on vykládá a-letheia, tam je ta řeka Léthé, a a-letheia znamená neskrytost. Čili pravda znamená neskrytost soucna. Tím se ale ukazuje, že rozhodující je soucno a pravda se řídí podle soucna. Neskrytost ukazuje soucno, jak jest. A to nedává smysl, proč by ukazování soucna, jak jest, mělo vítězit. Prosím.

Jiný hlas: Jestli by nešlo o právo a pravda se dá použít v nějakém negativním spojení nebo v negativním smyslu. Kdyby se to vzalo, že se musí vzít pravda jako kladná věc nebo v kladném smyslu. Prostě se to vzalo do zbraně. Jestli to chápu filozoficky nebo jiným porozuměním, že je prostě pravda, tak se řekne o právo, tak se musí něco klást. Kde se to vzalo?

To je otázka, kde se vzal jazyk. Nevíme. Vůbec nemáme ponětí, jak vznikly jazyky. My můžeme sledovat, jak se vyvíjely v té pozdní době, kdy už tady byli lidé, ale jak vznikají jazyky, to je v nedohlednu a nevíme. Je to záhada.

Jiný hlas: Kdybych si ten jazyk vzal jako text, jak jste říkal, nefunguje to třeba jako tištěná litera, která promlouvá, jen když tomu člověk rozumí? Stejně tak slovo, jazyk může být pouze akustická záležitost, pokud já tomu nedám ten rozum. Já už to nemám uspořádané. Když to zkrátka vezmu pouze

akusticky a už tomu nerozumím, a já tomu dám ten kladný smysl, tak to nemá ten potenciální význam. Teprve když to vzal o význam jazyka...

Ted' právě mluvíte to, co jste nasál z běžného upadlého myšlení. A já to neříkám jako urážku. Uvědomte si, že to je vážná věc. Tohodle jsme všichni plni. V nás je to, co do nás prosáklo bez naší kontroly. Uvědomte si, že v tom momentě, kdy jsme začali navazovat sociální kontakty, většinou se svou matkou a s dalšími nejbližšími příbuznými, kteří nás hned brzo na to uváděli do světa jazyka, že zároveň s tím do nás pronikalo z naší strany nekontrolovatelně to, co si ten svět o věcech myslí. Co si naše matka myslí, co si otec myslí a další příbuzní. A potom ve škole. Co všichni lidé kolem vás do vás naskládali, to je všechno ve vás a vy se teď takhle ptáte. Vy si musíte teď sám složit účty před sebou, jestli ta vaše otázka je v pořádku.

Protože věc je taková: vy jste si teď před sebe dal, objektivoval slovo pravda nebo jiné slovo. A říkáte správně, že to je buď zvuk, nebo nějaký znak. Tomu musíte rozumět. Ale jak mu můžete rozumět? Jenom myšlenkově. Ale jakékoli myšlení? Pes taky myslí a není schopen tomu rozumět. Ten slovo nebere jako slovo, ten na to reaguje jenom jako na signál. Jak to, že reagujeme my na slovo jako na slovo? Protože naše myšlení je už určitým způsobem strukturováno jazykem. Vy myslíte tak, jak myslíte, a teď jste se mohl zeptat díky tomu, že myslíte. Jenom proto, že jste se naučil mluvit a že vaše myšlení je strukturováno jazykem.

Každý jazyk strukturuje to myšlení jinak. Je neobyčejně obtížné třeba pro Číňany nebo Japonce se naučit myslet evropským způsobem. Oni to dělají s velkou náruživostí, ale dá jim to strašlivou práci, protože jejich jazyk je jinak strukturován a tudíž i jejich myšlení je jinak strukturováno. A to, že jste se takhle zeptal, není jenom důsledek toho, co do vás nasáklo odjinud, ale také díky tomu, že vaše myšlení je strukturováno jazykem. Na teď stačí si to pouštět sám před sebou znova. Napište si, jak jste se zeptal, a teď zkoumejte, jaké jsou předpoklady toho, aby ta otázka byla platná. Sám před sebou. Neutečte hned k té věci, na kterou jste se ptal, ale teď zkoumejte sám před sebou tu otázku samu a uvidíte, že to nejde. Že jste tam něco zapomněl. Že vy se tážete na něco pomocí toho, na co se tážete. Vy se můžete tázat na to, jaký význam má nějaké slovo, díky tomu, že už máte jiná slova, jejichž význam znáte. To je situace, kterou musíte reflektovat. Nemůžete si myslet, že na jedné straně jsou tady nějaké zvuky a na druhé straně vaše nějaké myšlení. To uvidíme i u Descarta, ten si to tak myslel.

Já to nebudu podrobně analyzovat, ale zkuste si to sami. Není tomu tak, že jazyk jsou slova jako zvuky nebo jako znaky. Slovo je něco mnohem víc než zvuk a znak. Slovo je nějakým způsobem živé, jako živé, kvazi-živé, protože je součástí kvazi-živého jazyka.

A to nemůžeme ztotožňovat s tím, co najdeme někde napsáno nebo co zaslechneme, co můžeme nahrát na magnetofon. To není slovo, to je zvuk. Slovo je něco jiného. Aby to bylo slovo, musí to mít význam a ten význam není v tom zvuku. Ale není to taky tak, že by tady byl nějaký znak a my bychom se dohodli, že ten znak bude mít takový a takový význam. Tak to není.

Ten jazyk nás k něčemu nutí, ten nás vede. Naše myšlení je strukturováno jazykem, naše myšlení je jakoby vedeno. Ten jazyk jde ještě před námi, poněvadž určité spoje, myšlenkové a zároveň jazykové, už byly vypracovány. A my už v tom jazyce žijeme a ten jazyk nás vede. Není tomu tak, že skutečné slovo je jenom ten zvuk a jenom ten znak.

--- další strana kazety ---

Jenom zvuk nebo jenom znak, soubor znaků, to není slovo. To je něco tak... Já vám ukážu další příklad. Na tohleto ukazují fenomenologové, například Ingarden, jak vlastně máme přistupovat k výtvarnému dílu, například k obrazu. Každý obraz je vlastně jakási skrumáž barevných skvrn na nějaké podložce.

Pes v tom nikdy nic nepozná. Prostě očuchá a není to zajímavé. Nepozná, že to tam je, ani na fotografii nepozná pána. To, že my jsme schopni v těch barevných skvrnách něco vidět, je cosi velice pozoruhodného a je potřeba to zkoumat. Víte, že v psychologii existují takzvané Rorschachovy testy, kde vám ukáží všelijaké inkoustové skvrny a ptají se: „Co si pod tím představujete? Co to je?“ Mám dojem, že s vámi nebo s vašimi předchůdci tady takovéhle voloviny prováděl u přijímacích zkoušek.

Tam je vidět, že my jsme schopni vnášet do skvrn cosi, co tam není. To je stará záležitost. Na nebi jsou hvězdy roztroušeny velice nahodile, a kupodivu se rozeznávají souhvězdí. To je doklad toho, že jsme schopni vidět věci, které nejsou labutí, jako labuť. Stačí nám k tomu pár hvězdiček nějak rozestých. Podobně to děláme s obrazem. Jsme tak naučeni vidět v tom obraz, že k tomu přicházíme a už to čteme. Tak jako ke knize: přijdeme, nepřekvapí nás, že tam jsou písmenka, a ono to dává smysl. To už je samozřejmé, že kniha má dávat smysl. Podobně u obrazu chceme rozumět, co to je. Jsou některé abstraktní věci, kterým nerozumíme, tak se musíme naučit k tomu přistupovat nově.

Vlastně umělecké dílo není to, co visí na stěně. To je jenom příležitost k tomu, abychom k němu přistoupili. Ingarden dokonce ukazuje, jak obraz organizuje náš přístup. Z jisté dálky obraz nevnímáme jako obraz – když jsme příliš daleko, nevidíme ho. A když jsme příliš blízko, taky ne. Když se dívám na obraz mikroskopem nebo lupou, nevidíme ho jako obraz. Dělají to odborníci, protože chtějí něco zjistit, ale ne proto, aby viděli obraz. Fakticky obraz vyžaduje, abychom se postavili na určité místo, z něhož ho vidíme nejlépe.

Potom přistoupíme k obrazu a jakoby jdeme – vypracoval jsem si takovou metaforickou řeč – jdeme skrz to plátno nebo dřevo dozadu, a tam někde vzadu je to umělecké dílo. Musíme mu rozumět. My, jako ti, co přistupují k dílu, se vlastně podílíme na jeho rekonstrukci. Protože to, co je před námi, není umělecké dílo. To, že to je bouřka, musíme poznat. Tam žádná bouřka není, tam jsou barevné skvrny.

Takhle je to se vším, my se na tom podílíme. Výborně je to vidět například v hudbě, kdy notový záznam evidentně nijak nezní. A přesto je to hudba. Musí přijít hudebníci, kteří to zahrají, a pak se ukáže, co to vlastně je. Tohle děláme my, když se díváme na obraz. Obraz je něco podobného jako noty, notový záznam. My ten obraz musíme přečíst. Psychologové ukázali, že je veliký rozdíl, když k obrazu, který není na první pohled zcela přehledný – něco modernějšího – přivedete neznalce a znalce. Je obrovský rozdíl v tom, co dělají jejich oči. Skrytá kamera filmovala, jak se dívají, a ukázalo se, že znalci přečetli obraz tak, že jejich oči udělaly několik pohybů, a všechny ty pohyby byly stejné. Neznalci dělají pohyby naprosto chaotické. Byl to neznámý obraz, to se zajistilo. Kdo byl znalec, kdo se zabýval malířstvím, věděl, jak ho přečíst.

Každý obraz potřebuje přečíst jinak. Znalec očima opravdu udělá určitý pohyb. Zjistilo se, že znalec se pozná podle toho, jak přečte obraz. Takže když se dělají přijímací zkoušky nebo se přijímá někdo do galerie, kompetence člověka se dá poznat tím, jak se dívá na obraz, který dosud nikdy neviděl. Podobně se můžete tázat, jak je někdo kompetentní ve filozofii, když mu dáte text, který ještě nikdy neviděl, a necháte ho přečíst a říct, co v něm našel.

Kolik máme času? Ještě můžem, jo?

Jiný hlas: Čtvrt hodiny.

Ještě čtvrt hodiny, ano. Z toho extempore se už vrátím. Zatím jsme si ukázali jen jeden důležitý faktor: toho, kdo čte a interpretuje text. Ten není v textu, a přitom je pro porozumění elementárně důležitý. Pochopili jsme proč – protože bez něj by nebylo porozumění. Porozumění není v textu, nýbrž s porozuměním musíme přicházet my.

Nyní přejdeme k textu samotnému. Necháme toho, kdo k textu přistupuje, stranou. O textu už víme, že to není to, co je před námi – před námi je jen papír, nikoliv text. Text samotný je vždy do jisté míry výsledkem naší revokace a rekonstrukce. To, co přečteme, je výsledkem naší spolupráce s textem. Nikdy ten text nemůžeme úplně objektivovat, i když se o to samozřejmě musíme pokoušet. Musíme kontrolovat, nakolik je naše porozumění jen subjektivní, to jsme si říkali. Ale nikdy nemůžeme text dostat do čistě objektivní podoby, leda tak, že přestane být textem. Bude to jen počmáraný nebo potištěný papír, ne text, když dáme pryč všechno, co patřilo k tomu přístupu. To je věc, kterou najdete například v Hegelově fenomenologii neobyčejně působně popsanou.

Ale my teď víme, když přijdeme k textu, o kterém víme, že jsme se na něm také trochu podíleli tím, jak jsme mu porozuměli – stejně jako se hudebník podílí na skladbě tím, že ji zahraje. I když je samozřejmě veden, nemůže ji zahrát jakkoli. A dá se posuzovat, kdo ji zahraje lépe a kdo hůř.

Nicméně tu skladbu někdo musí zahrát. Tak se podílí na tom, aby ta skladba zazněla, jinak je jenom v notách. Tedy ten text někdo napsal a jsme vlastně u podobného problému jako dosud. Podobně jako někdo musí číst ten text, tak teď, když řekneme, že ten text někdo napsal, tak okamžitě musíme vzít v úvahu, že ten text není sám o sobě, nýbrž že nese stopy toho, kdo jej napsal. To je naprosto samozřejmé, když to takhle řekneme.

Ale ty stopy musíme rozlišovat, jsou totiž několikerého druhu. Na prvním místě je textem zachyceno to, co autor textu měl na mysli. To ovšem my nevíme a nemáme přístup k tomu, co měl na mysli. A z toho, co měl na mysli, především to, co chtěl textem vyslovit a vyjádřit. A to taky nevíme. My se k tomu můžeme jenom dodatečně dostávat tím, že rekonstruujeme asi jeho záměry. Co asi bylo jeho záměrem.

A tím, jak jsem rozlišil od sebe to, co měl autor na mysli, a to, co chtěl vyjádřit, nás upozorňuje na to, že autor měl na mysli spoustu věcí, které nechtěl vyjádřit a vyjádřil. Nebo chtěl vyjádřit a nevyjádřil. Nebo chtěl vyjádřit a vyjádřil, ale vyjádřil třeba nepřesně a tak dále. Mezi tím je rozdíl.

Jedním z úkolů interpretace je vyložit z textu, co autor měl v úmyslu říci. Dokonce ve velké většině případů je tomu tak, že lidé si myslí, že to je to hlavní. Vyložit, co autor chtěl říci, co měl na mysli. Ukáže se, že ve filosofii o tohle vůbec nejde. Že nám může být úplně ukradeno, co někdo chtěl říci, že pro nás je důležité, co řekl. Nicméně porozumět tomu, co chtěl říci, je někdy velmi důležité pro lepší porozumění tomu, co řekl. Ovšem když zjistíme, že je rozdíl mezi tím, co chtěl říci a co řekl, tak je to doklad jakési druhořadosti filosofa. V jistém smyslu je každý filosof druhořadý, to si ukážeme. Neexistuje filosof, který by přesně říkal to, co chce. Každý říká zároveň více, než chce, a zároveň něco utají. Ale jsou mezi filozofy rozdíly a ty musíme brát v úvahu.

Takže na první pohled, a my si to budeme ukazovat na tom Descartovi, vidíme při revokaci a rekonstrukci textu, že tu je rozdíl a někdy dokonce velké napětí mezi tím, co autor říci chtěl a co opravdu řekl. Ta věc se komplikuje také tím, že u Descarta to uvidíme zvlášť ostře, že autor má jakousi strategii, kterou chce před čtenářem utajit. Čili on říká vědomě a cílevědomě, záměrně jenom část toho, co chce dostat do čtenáře, co mu chce nalít do hlavy. A dělá to tak, že mu nalévá do hlavy nepozorovaně, ale cílevědomě něco, co tam výslovně neříká, co tam je přítomno, ale nevysloveno. A čtenář, který je zvyklý jenom dávat pozor na to, co se mu dává před nos, si ani nevšimne, co s ním ten autor dělá. To je také jedna z metod ani ne tak filosofických, jako spíše sofistických a rétorických.

Sofistika a rétorika spočívá v tom, že se využívá této diskrepance mezi tím, co je řečeno, a co není řečeno, ale je přítomno.

Chtěl se někdo na něco zeptat? Skončit? Dobře.

Jiný hlas: Já bych měl takový návrh. Jestliže nebude ten další seminář, jestli by nebylo možno to posunout o dvě hodiny dopředu, jak normálně...

Na příště. Dobře.

Jiný hlas: I tento seminář, protože...

Celý to posunem. Jistě, že můžem, samozřejmě. Mně to bude taky docela vyhovovat.

Jiný hlas: My jsme zvyklí spíš na tu devátou, to je jedna věc. Potom, co tady padlo, pan profesor Ondráček... Druhá věc je to, že bohužel tady nejsme všichni, ovšem...